

საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია
პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და სამართლის სკოლა

საგანმანათლებლო პროგრამა: საქართველოს
ისტორია

ხელნაწერის უფლებით

ანა დოლიძე

საქართველოს სახელმწიფოსა და
მართლმადიდებელი სამოციქულო
ეკლესიის ურთიერთკავშირი XVIII
საუკუნეში

დოქტორის აკადემიური ხარისხის
მოსაპოვებლად წარმოდგენილი ნაშრომის

სადისერტაციო მაცნე

კვალიფიკაციის კოდი

1104

თბილისი

2025

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და სამართლის სკოლაში.

სამეცნიერო ხელმძღვანელი:

როინ მეტრეველი,

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, აკადემიკოსი

რეცენზენტები:

1. **გონელი არახამია,** ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
2. **გვანცა ბურდული,** ისტორიის დოქტორი

დისერტაციის დაცვა შედგება 2025 წლის „-----“ -----

საათზე.

მისამართი: 0179, თბილისი, ილია ჭავჭავაძის № 53, IV სართული ----- აუდიტორია.

დისერტაციის გაცნობა შესაძლებელია საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის სამეცნიერო ბიბლიოთეკაში.

სადისერტაციო მაცნე დაიგზავნა 2025 წლის „-----“ ----

სადისერტაციო საბჭოს ისტორიის სექციის სწავლული მდივანი

ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი გელა ქისტაური

I. სადისერტაციო ნაშრომის ზოგადი დახასიათება

თემის აქტუალობა

სადოქტორო სადისერტაციო ნაშრომის თემის: „საქართველოს სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთკავშირი XVIII საუკუნეში“ აქტუალურია როგორც საქართველოს ისტორიისა და საქართველოს ეკლესიის ისტორიის, ასევე, პოლიტიკურ მეცნიერებათა სფეროს შესწავლის საქმეში. ნაშრომში გაანალიზებულია XVIII საუკუნის საქართველოში არსებული უმძიმესი პოლიტიკურ-სამხედრო და ზნეობრივ-სულიერი მდგომარეობა, სადაც უდიდესი ყურადღება ეთმობა სამღვდელოებისა და მეფე-მთავრების ურთიერთკავშირს და მათი ურთიერთობის შედეგებს.

ნაშრომში აღწერილია როგორი პოლიტიკური მდგომარეობა იყო ამ პერიოდის საქართველოში, ქართულ ეკლესიასა და გარესამყაროში; განხილულია, რა გავლენას ახდენდა საქართველოს შიდაპოლიტიკურ ვითარებასა და მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის მდგომარეობაზე გარესამყაროში მიმდინარე პოლიტიკური პროცესები; ნაჩვენებია, როგორი ურთიერთდამოკიდებულება არსებობდა ქართველ მეფეებსა და მართლმადიდებელ სასულიერო პირთა შორის და რა გავლენას ახდენდა ქართველ მუსლიმ მეფეთა საქმიანობა ერის ზნეობრივ-სულიერ მდგომარეობაზე; აღნიშნულია, რა შედეგები მოჰყვა მუსლიმ მეფეთა მოღვაწეობას საქართველოში და როგორ ცდილობდნენ გარეგნულად მუსლიმი და გულით ქრისტიანი ქართველი მეფეები და მართლმადიდებელი სასულიერო პირები ეროვნული ღირებულებების დაცვასა და შენარჩუნებას; ხაზგასმულია, როგორი ურთიერთობა უნდა არსებობდეს პოლიტიკოსებსა და მართლმადიდებელ სამღვდელოებს შორის, რათა მათი ხელისუფლების პერიოდში ქვეყანა იყოს პოლიტიკურად, ეკონომიკურად, სოციალურად და სულიერად

ძლიერი და ერთიანი, რის შედეგად თავადაც ღირსეული პოლიტიკოსის სახელი დაიმკვიდრონ ისტორიაში.

ასევე, ნაშრომში ნაჩვენებია, როგორი ურთიერთობა ჰქონდათ ქართველ მეფეებსა და მართლმადიდებელ სასულიერო პირებს კათოლიკური და სომხური ეკლესიის აღმსარებლებთან და ეროვნული გადაგვარების პირობებში როგორ ინარჩუნებდნენ ქართველები მართლმადიდებელ სარწმუნოებასა და ეროვნებას, ან რისთვის იცვლიდნენ რწმენას და გადადიოდნენ მუსლიმურ, კათოლიკურ ან სომხურ რჯულზე.

ეკლესიის ძირითადი მიზანი და ამოცანები

ნაშრომის უმთავრესი მიზანია, XVIII საუკუნის მაგალითზე აჩვენოს: ქართული სახელმწიფოს პოლიტიკური ძლიერების უმთავრესი განმსაზღვრელი და აუცილებელი პირობაა საერო და სასულიერო ხელისუფალთა სწორი და კონსტრუქციული ურთიერთკავშირი. მათ ერთობლივ, ერთსულოვან, ეროვნულ საქმიანობაზეა დამოკიდებული ქვეყნის სამხედრო-პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურულ-ზნეობრივი ძლიერება, მთლიანობა, წინსვლა და განვითარება. ესაა ის მყარი საფუძველი, რაზეც დამყარებულია ნებისმიერი ქართველი სახელმწიფო მოღვაწის ღირსება და ქვეყნის ძლიერება.

ნაშრომის მეცნიერული სიახლე და ძირითადი შედეგები

ნაშრომში შესწავლილი და გაანალიზებულია წმინდა წერილისა და წმინდა მამათა სწავლება სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობის შესახებ; საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის როლი სახელმწიფოს საშინაო და საგარეო პოლიტიკაში. XVIII საუკუნის აღმოსავლეთ-დასავლეთ საქართველოში არსებული უმძიმესი სამხედრო-პოლიტიკური, სულიერი მდგომარეობა და საერთაშორისო ვითარება. წარმოჩენილია სამღვდელოების ღვაწლი ზნეობრივი გადაგვარების პროცესის შესაჩერებლად და მათი მხარდაჭერა მეფე-მთავართა

მიმართ პოლიტიკურად უკიდურესად მძიმე პირობებში. ასევე, მეფე-მთავრების აქტიური მონაწილეობა დამპყრობთაგან დასუსტებული ეკლესიის გაძლიერების, მოსახლეობაში სახელმწიფოებრივი ცნობიერების ამაღლების, ქრისტიანულად მირონცხებული მეფობის აღდგენის, რწმენის განმტკიცებისა და კულტურულ-საგანმანათლებლო რეფორმების გატარებისას.

კვლევის თეორიული და მეთოდოლოგიური საფუძვლები

სადისერტაციო ნაშრომი ემყარება საქართველოს ისტორიისა და საქართველოს ეკლესიის ისტორიის კვლევის თანამედროვე მეთოდებს. საკვლევი თემის შესახებ არსებულ წყაროებსა და ლიტერატურაზე დაყრდნობით გაანალიზებული და შეფასებულია ქართველ სახელმწიფო და საეკლესიო მოღვაწეთა ურთიერთკავშირის დადებითი შედეგები. გარდა ისტორიული მონაცემების შეპირისპირებისა, გამოყენებულია აღწერითი კვლევის მეთოდოლოგია, რაზე დაყრდნობითაც გამოტანილია შესაბამისი დასკვნები.

ნაშრომის თეორიული ღირებულება

წარმოდგენილი ნაშრომი „საქართველოს სახელმწიფოსა და მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის ურთიერთკავშირი XVIII საუკუნეში“ წარმოადგენს მცდელობას XVIII საუკუნის ქართველ საერო და სასულიერო მოღვაწეთა ურთიერთობის მაგალითზე, წმინდა წერილის სწავლების მიხედვით წარმოაჩინოს საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის როლი სახელმწიფოს განვითარების საქმეში: ქართველ მეფე-მთავართა უმთავრეს საყრდენ ძალას წარმოადგენს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესია. სახელმწიფო მოღვაწეთა ღირსება, წარმატება და ავტორიტეტი დამყარებულია სამღვდელოებასთან მათ ურთიერთობაზე, რაც აუცილებლად უნდა გაითვალისწინოს პოლიტიკური სფეროს ნებისმიერმა წარმომადგენელმა.

ნაშრომის პრაქტიკული მნიშვნელობა

სადისერტაციო ნაშრომში გამოყენებული მასალები და დასკვნები შესაძლებელია გამოყენებულ იქნას:

1. საქართველოს ისტორიის, საქართველოს ეკლესიის ისტორიისა და პილიტიკურ მეცნიერებათა სახელმძღვანელოების შედგენისას;
2. საქართველოს ისტორიის, საქართველოს ეკლესიის ისტორიისა და პოლიტიკურ მეცნიერებათა სფეროში ლექციების კურსის შედგენისას;
3. საქართველოს მეფე-მთავართა და სასულიერო მოღვაწეთა პოპულარიზაციისათვის მიმდევნილ სხვადასხვა გადაცემებში.

ნაშრომის სტრუქტურა და მოცულობა

სადისერტაციო ნაშრომი მოიცავს ანოტაციას, შესავალს, ოთხ თავს, დასკვნასა და დამოწმებულ ლიტერატურას. პირველი თავი შედგება ორი პარაგრაფისაგან, მეორე თავი - შვიდი პარაგრაფისაგან, მესამე თავი - ხუთი პარაგრაფისაგან, ხოლო მეოთხე თავი - ორი პარაგრაფისაგან. ნაშრომის სრული მოცულობა 186 ნაბეჭდი გვერდია.

II. ნაშრომის ძირითადი შინაარსი

შესავალი

საქართველო, თავისი გეოპოლიტიკური მდებარეობიდან გამომდინარე, მუდმივად იპყრობდა ცივილიზებული სამყაროს ყურადღებას, სადაც ერთმანეთს შეერწყა აღმოსავლეთ ქრისტიანული რელიგია და დასავლურ-ბერძნული ფილოსოფია. იგი განმტკიცდა სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთკავშირის შედეგად, რითაც მყარი საფუძველი შეიქმნა ქართველი ერის ფიზიკური და სულიერი გადარჩენისთვის.

საქართველოს მოწამეობრივ ისტორიაში უდიდესი ადგილი უჭირავს მეფე-მთავართა ურთიერთობას სამღვდელოებასთან, რაც ქვეყნის სულიერი და პოლიტიკური ძლიერების აუცილებელი პირობაა. ეკლესია მუდამ მხარში ედგა სახელმწიფოს და ერთობლივად ზრუნავდნენ როგორც ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის, ასევე, ეკლესიის სიმტკიცისა და მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური სიძლიერისა და ზნეობრივი სიწმინდის შენარჩუნებისათვის.

თავი I. ეკლესია და სახელმწიფო წმინდა წერილსა და ქართველი ერის ცნობიერებაში

§ 1.1. ქრისტიანული სწავლება სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობის შესახებ

წმინდა წერილის მიხედვით სახელმწიფო ღმერთის მიერ დადგენილი ინსტიტუტია, ხოლო მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესია ჭეშმარიტ სარწმუნოებაზეა დამყარებული. აქედან გამომდინარე, ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის ურთიერთობის იდეალური ფორმა მხოლოდ მართლმადიდებლური მოძღვრების საფუძველზე შეიძლება ჩამოყალიბდეს ისეთ სახელმწიფოში, რომელშიც ჭეშმარიტ სარწმუნოებას უდიდესი ავტორიტეტი გააჩნია, მისი სიწმინდე საყოველთაოდაა აღიარებული და ამ სიწმინდეს მთელი ერი იცავს.

ეკლესიას, როგორც ქრისტეს ორბუნებოვან ორგანიზმს, ურთიერთობა აქვს არა მხოლოდ ზეციურ, არამედ ამქვეყნიურ, მიწიერ სამეფოსთან. სახელმწიფო მოწოდებულია ისე დაარეგულიროს შიდა პოლიტიკური ურთიერთობები, რომ ქვეყანაში შეინარჩუნოს მშვიდობა; ურთიერთობა ჰქონდეს ეკლესიასთან — აღკვეთოს ბოროტება და წაახალისოს სიკეთე, რა შემთხვევაშიც ეკლესია სახელმწიფოს ბუნებრივი მოკავშირეა. ხოლო ანარქია და მოწოდება ანარქიისკენ არის ანტიქრისტიანული და ანტისახელმწიფოებრივი ქმედება, რადგან იგი ეწინააღმდეგება ქრისტიანულ მოძღვრებას და ვინც ეწინააღმდეგება ღმერთის მიერ

დადგენილ ხელისუფლებას, საკუთარ თავზე მოიწევს ღვთის სასჯელს (რომ. 13, 1-7).

მოციქულთა სწავლების მიხედვით ეკლესია ვალდებულია არა მხოლოდ დაემორჩილოს სახელმწიფოს განურჩევლად მისი დამოკიდებულებისა ეკლესიისადმი (1 პეტ. 2, 13-18), არამედ მოუწოდებს მრევლს, ილოცოს ხელისუფლებისათვის (1 ტიმ. 2, 2) ისევე, როგორც თავად ლოცულობს მთავრობისა და მხედრობისთვის ყოველი საეკლესიო მსახურების დროს.

ქრისტემ ძალაუფლების ზღვარი დაუწესა ხელისუფლებასაც: მმართველი, რომელსაც სახელმწიფოში უჭირავს უმაღლესი თანამდებობა, სარგებლობს თავისი უფლებებით და იყენებს ამ მდგომარეობას პირადი ინტერესებისა და დიდებისათვის. მაგრამ ქრისტიანულ საზოგადოებაში ეკლესიის სწავლება დამყარებულია ურთიერთსიყვარულსა და ურთიერთთავგანწირვაზე, სადაც უდიდესი ადგილი ეთმობა არა პირად, არამედ საზოგადოებრივ სარგებელს. რამდენადაც მაღლა დგას ადამიანი, მით მეტი სარგებელი უნდა მოუტანოს მან საზოგადოებას. ნებისმიერი ადამიანისა და მით უფრო, ხელისუფლის მოწოდება და მოვალეობაა, რათა მან შეითვისოს ქრისტიანული მოძღვრება, ჰქონდეს ჭეშმარიტი სიყვარული და სულიერი კულტურა, რომელიც შთამომავლობას უნდა გადაეცეს. მხოლოდ ამ შემთხვევაშია შესაძლებელი ქვეყნის გაძლიერება და განმტკიცება.

ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის აუცილებელია არსებობდეს სიმფონია — ურთიერთთანამშრომლობა, ურთიერთდახმარება და ურთიერთპასუხისმგებლობა მეორე მხარის კომპეტენციაში შეჭრის გარეშე. ეპისკოპოსი ემორჩილება სახელმწიფო ხელისუფალს, როგორც საკუთარი ქვეყნის მმართველს, ხოლო სახელმწიფო ხელისუფალი ემორჩილება ეპისკოპოსს, როგორც ეკლესიის წევრი, რომელიც ეკლესიაში ეძებს სულიერ ხსნას.

მიუხედავად იმისა, რომ ეკლესია და სახელმწიფო ერთმანეთის საქმიანობაში არ ერევიან, არსებობს საკითხები, რომლებიც აუცილებლად საჭიროებენ ორივე მხარის

ურთიერთთანამშრომლობასა და ერთობლივ გადაწყვეტას. ესაა ზნეობრივი საკითხები, რომლებიც ეკლესიისა და სახელმწიფოს შეთანხმების შედეგად უნდა გადაწყდეს და უმნიშვნელოვანესია ორივე მხარისთვის. ეკლესიასთან სიმფონიური დამოკიდებულების დროს სახელმწიფო მისგან იღებს სულიერ მხარდაჭერას, ლოცვასა და იმ საქმის კურთხევას, რომელიც მოქალაქეთა კეთილდღეობისთვისაა აუცილებელი, ხოლო ეკლესია სახელმწიფოსაგან ითხოვს მატერიალურ დახმარებას საკუთარი მრევლის სულიერი განვითარებისა და სამეუფეო გზით ტარებისათვის, იმ მრევლისა, რომელიც ამავე დროს სახელმწიფოს მოქალაქეები არიან.

§ 1.2. საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის როლი სახელმწიფოს საშინაო და საგარეო პოლიტიკაში

რელიგია საზოგადოების შემაკავშირებელი ელემენტია. ნებისმიერ ქრისტიანულ ქვეყანაში და განსაკუთრებით საქართველოში ეკლესია ყოველთვის იყო, არის და მუდამ იქნება კულტურული იდენტობის მთავარი წყარო და ქვეყნის პოლიტიკური და სულიერი ერთიანობის შენარჩუნების უმთავრესი ძალა, რასაც განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ქართველი მეფე-მთავრები.

მოციქულთა ქადაგებიდან მოყოლებული დღემდე, არცერთ ინსტიტუტს საქართველოზე ისეთი დიდი გავლენა არ მოუხდენია, როგორც მართლმადიდებელ ეკლესიას, რომელიც საკმაოდ ძლიერი და ორგანიზებული იყო მთელი ისტორიის მანძილზე. საქართველოში ქრისტიანობის შემოსვლისთანავე, სამოციქულო მართლმადიდებელ ეკლესიას უდიდესი როლი მიენიჭა, მუდმივად ჰქონდა და დღემდე აქვს ქართველი ერის ცხოვრებაში. მართლმადიდებელი ეკლესია საქართველოსა და ქართველი ერის ისტორიის განუყოფელი ნაწილია და მათ შორის მჭიდრო თანამშრომლობა არსებობს. ქართული აზროვნების განვითარების ისტორიაში სხვა ქვეყნებისგან განსხვავებით სახელმწიფო და ეკლესია ერთადაა შერწყმული და მთელი თავისი

ისტორიის მანძილზე ერთ მიზანს — ჭეშმარიტი სარწმუნოებისა და ტერიტორიული მთლიანობის დაცვას ემსახურება. საერო ხელისუფლებასთან ერთად, ეკლესია ყოველთვის იღვწოდა ერის სულიერი მდგომარეობისა და თავისი მთავარი ფუნქციის შესრულებაზე: დაეცვა საზოგადოება ფიზიკური დაღუპვისა და ზნეობრივი გადაგვარებისაგან, შეენარჩუნებინა ეროვნული და სარწმუნოებრივი ღირებულებები, რაც ერის სულიერი და პოლიტიკური მთლიანობის აუცილებელი პირობა იყო.

ეკლესია-მონასტრებს გარდა სულიერი მისიისა, გააჩნდათ ასევე: საგანმანათლებლო და სამხედრო დანიშნულება — აქ ფუნქციონირებდა აკადემიები, სადაც მეცნიერული მუშაობა მიმდინარეობდა და გარშემოზღუდული იყო დიდი გალავნით, რომლის მთავარი ფუნქცია მოსახლეობის დაცვა და უსაფრთხოების შენარჩუნება იყო.

თავი II. საქართველოს სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთკავშირი XVIII საუკუნის I ნახევარში

§ 2.1 საქართველოს პოლიტიკურ-ეკონომიკური და სოციალურ-კულტურული მდგომარეობა და არსებული გამოწვევები

XVIII საუკუნე მრავალმხრივ საინტერესო, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი და გამორჩეულად ტრაგიკული პერიოდია როგორც აღმოსავლეთ, ასევე, დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკურ-ეკონომიკური, სოციალურ-რელიგიური და კულტურულ-საგანმანათლებლო განვითარების ისტორიაში. ამ პერიოდის საერო და სასულიერო ღირსეულ ქართველ მოღვაწეთა უმთავრეს მიზანს წარმოადგენდა სამეფო-სამთავროებად დაყოფილი საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება, ოპოზიციურად განწყობილი ძალების ალაგმვა, ქვეყნის სოციალურ-კულტურული განვითარება და ეროვნული გადაგვარების

პროცესის შეჩერება, რისთვისაც პირველ რიგში აუცილებელი იყო საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის გაძლიერება და განმტკიცება. ამ მიზნით, მთელი XVIII საუკუნის განმავლობაში, სამეფო ხელისუფლებისა და საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის ურთიერთკავშირის შედეგად გატარდა უმნიშვნელოვანესი ღონისძიებები, რომელთაც უდიდესი წვლილი შეიტანეს ქვეყნის იდეური გაერთიანებისა და რწმენის განმტკიცების საქმეში.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს ეკლესიას დიდად ავიწროებდნენ, XVIII საუკუნეში მოღვაწეობდნენ ისეთი სასულიერო პირები, რომელნიც საქართველოს ფარგლებს გარეთაც ავრცელებდნენ თავიანთ გავლენას (მაგ: ანტონ I კათალიკოსი, იოანე მანგლელი (სააკაძე) და სხვ.). ისინი განათლების დონით გაცილებით მაღლა იდგნენ რუსეთის სამღვდელოებასთან შედარებით, რასაც თავადვე მოწმობენ რუსი სამღვდელო პირები. ქართველთა ეს მდგომარეობა ცხადყოფდა, რომ მათ უდიდესი დახმარების გაწევა შეეძლოთ რუსეთისათვის სპარს-ოსმალთა წინააღმდეგ ბრძოლებში, რაც მომდევნო პერიოდში სრულად გამართლდა.

XVII საუკუნის დასასრულისათვის საკუთარი ეროვნული ინტერესების დასაცავად ქართველი მეფეები სპარსეთის შაჰის საპირისპირო ღონისძიებებს ატარებდნენ თავიანთ სამეფოში, რითაც ომს უცხადებდნენ დამპყრობლის პოლიტიკას. მათ შორის იყვნენ არჩილ II, გიორგი XI, ქაიხოსრო და ვახტანგ VI. მიუხედავად იმისა, რომ მათ არაერთი მარცხი განიცადეს და ქვეყნის დამოუკიდებლობა ვერ მოიპოვეს, უდიდესი წვლილი მიუძღვით ეროვნულ-საგანმანათლებლო და კულტურულ-სოციალურ სფეროში, რითაც მოამზადეს მყარი ნიადაგი საქართველოში სამეფო ტახტზე ქრისტიანულად მბრძანებელი წესით ქართველი მეფის დამტკიცებისათვის.

§ 2.2. სამეფო ხელისუფლების ღონისძიებანი ეკლესიის მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად

XVIII საუკუნის დასაწყისში საქართველოს პოლიტიკურ, სოციალურ, კულტურულ თუ საეკლესიო სარბიელზე გამორჩეული სახელმწიფო მოღვაწეა ვახტანგ VI. იგი იყო უდიდესი ავტორიტეტის მქონე პოლიტიკოსი არა მხოლოდ საქართველოში, არამედ მთელი სპარსეთისა და ოსმალეთის იმპერიებში. ვახტანგ VI სათავეში ჩაუდგა მთელი ამიერკავკასიის ხალხთა გაერთიანებას საერთო დამპყრობლის წინააღმდეგ და მის მთავარ ინტერესს წარმოადგენდა საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება, სპარსეთისა და ოსმალეთის ბატონობისაგან დამოუკიდებლობის მოპოვება, ჩრდილოკავკასიელ მომთაბარეთა აღკვეთა, დამცირებული ეკლესიის გაძლიერება და საქართველოს სამეფო ტახტზე ქრისტიანულად მირონცხებული ბაგრატიონი მეფის დამტკიცება, რისთვისაც იგი იბრძოდა მთელი თავისი ჯანიშინობისა და მეფობის განმავლობაში აქტიური პრაქტიკული პოლიტიკურ-ეკონომიკური, სოციალურ-კულტურული, ეროვნულ-საგანმანათლებლო, საეკლესიო ღონისძიებებითა და რეფორმებით.

ვინაიდან ქვეყნის გაერთიანების იდეოლოგიურ საფუძველს მართლმადიდებელი სარწმუნოება წარმოადგენდა, ეს მისია ეკლესიას უნდა შეესრულებინა. ამიტომ ვახტანგ VI-მ ჯანიშინობის პირველივე — 1703 წელს, შაჰის ნებართვით მოიწვია კრება ეკლესიის მდგომარეობის მოსაწესრიგებლად.

§ 2.3. ვახტანგ VI-ის საეკლესიო პოლიტიკა

საქართველოს კანონიკური სამართალი ითვალისწინებდა წელიწადში რამდენიმე საეკლესიო კრების მოწვევას, რომელსაც კონკრეტული მიზეზი და მიზანი ჰქონდა. 1703 წელს ვახტანგ VI-ის მიერ გამართულ საეკლესიო კრებაზე ქართლის კათალიკოსად დაადგინეს რუსეთიდან ახლად ჩამოსული მისი ძმა — დომენტი (IV), რომელიც 1705 წელს აკურთხეს კათალიკოსად.

1703 წლიდანვე, როდესაც იგი კათალიკოსად აირჩიეს, დომენტიმ თავი მოუყარა მწერალ-მწიგნობრებს, შეკრიბა მრავალი წიგნი, გახსნა ყრმათათვის სკოლა და 1705 წლიდან — კათალიკოსად კურთხევის შემდეგ, ვახტანგ VI-სთან ერთად შეუდგა სტამბის გამართვას. ამავდროულად, მან დაიწყო ჰაგიოგრაფიულ კრებულზე მუშაობა, რომელშიც 19 ცხოვრება-მარტილობაა შეტანილი.

ვახტანგ VI-მ და დომენტი კათალიკოსმა აღადგინეს დარღვეული საეკლესიო სამართალი, ააგეს, აღადგინეს და შეამკვეს ეკლესია-მონასტრები და ციხეები. ეკლესია გამლიერდა და განმტკიცდა, გაიზარდა მისი ავტორიტეტი. დომენტი კათალიკოსმა განაწესა საერო და სასულიერო პირთა უფლება-მოვალეობანი — თითოეულ ეპისკოპოსს ჩააბარა თავისი სამწყსო, რომელზეც მას სულიერად უნდა ეზრუნა და ემსახურა; ასევე, მრევლის მოვალეობები, მათი ეკონომიკურ-მატერიალური მდგომარეობის გათვალისწინებით.

ასევე, დომენტი კათალიკოსი სამღვდელოებასთან ერთად მონაწილეობას იღებდა სამართლის წიგნის შედგენაში, რომელიც 1703 წლის საეკლესიო კრებამ განიხილა, რაც იმას ნიშნავს, რომ სახელმწიფო მართვა ხდებოდა მათ მიერ.

§ 2.4. დომენტი კათალიკოსისა და ვახტანგ VI-ის კულტურულ-საგანმანათლებლო რეფორმები

კათალიკოსად დადგინებისთანავე, დომენტი კათალიკოსი გარდა საეკლესიო საქმეებისა, აქტიურად ჩაერთო პოლიტიკურ პროცესებში და ვახტანგ VI-სთან ერთად უმნიშვნელოვანესი რეფორმები გაატარა: იყიდა ხელოსნები საეკლესიო მსახურებისათვის და ყმები, რომლებიც საკათალიკოსო მამულში დაასახლა. განაწესა ეპარქიების საზღვრები, ჩავიდა შაჰთან საჩივრელად და ქართლ-კახეთის თავადებს უკან დააბრუნებინა ეკლესიისაგან მიტაცებული მამულები, განაახლა ეკლესიები და საეკლესიო ნივთები. მეფე გიორგი XI-ის

ხელშეწყობით ახალციხიდან ქართლში დააბრუნებინა საეკლესიო განძეულობა.

ამასთანავე, დაიწყო მუსლიმთა წინააღმდეგ მიმართული პროპაგანდა და ქართველთა ეროვნული თვითშეგნების გამოცოცხლება. ვახტანგ VI-სთან ერთად დომენტი კათალიკოსი განსაკუთრებულ ყურადღებას ანიჭებდა მეცნიერულ მუშაობას: მისი დავალებითა და უშუალო ზედამხედველობით „სწავლულ კაცთა კომისიამ“ გადაამუშავა საქართველოს ძველი მატიანე და აღადგინა XIV-XVII საუკუნეების საქართველოს დაუწერელი ისტორია, რომელსაც „ახალი ქართლის ცხოვრება“ ეწოდა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ ვახტანგ VI-ის თხოვნითა და ანთიმოზ ივერიელის დახმარებით 1709 წელს თბილისში დაარსდა სტამბა, სადაც მეფის ხელმძღვანელობით 1709-1722 წლებში დაისტამბა 20 გამოცემა. მეფისა და კათალიკოსის მოღვაწეობა შეეხო საღვთისმეტყველო, სამედიცინო და ასტრონომიის სფეროებს და საფუძველი ჩაეყარა რუსთველოლოგიას.

§ 2.5. სახელმწიფოსა და ეკლესიის მიერ ეროვნული სარწმუნოების დასაცავად გზების ძიება

XVIII საუკუნის დასაწყისში მძიმე ბრძოლები მიმდინარეობდა ავღანეთში. მათ წინააღმდეგ შაჰი მთავარსარდლებად გამუსლიმებულ ქართველ მეფეებს ამტკიცებდა. საქართველოდან მუდმივად იგზავნებოდა ჯარი აჯანყებულ ავღანთა წინააღმდეგ და ქართველთა უმეტესი ნაწილი სპარს-ავღანთა ურთიერთმტრობას ეწირებოდა.

გარეგნულად გამუსლიმებულ და გულით ქრისტიან მეფეთა (არჩილ II, გიორგი XI, ქაიხოსრო) შორის განსაკუთრებით გამორჩეული ადგილი უჭირავს ვახტანგ VI-ს პოლიტიკურ-ეკონომიკურ, კულტურულ-საგანმანათლებლო და საეკლესიო საქმეში, რომლის მთავარი მიზანი იყო ქართლის სამეფო ტახტზე ქრისტიანულად მორწმუნეობის მეფობის აღდგენა, სპარსეთის გავლენისაგან განთავისუფლება, ოსმალთა და ლეკთა

თავდასხმების აღკვეთა და შიდაპოლიტიკური ურთიერთობების განმტკიცება, რის მიღწევასაც ვახტანგ VI ჯერ ევროპის, ხოლო შემდეგ რუსეთის მხარდაჭერით ცდილობდა. მიუხედავად საქართველოს მხრიდან მრავალი სასარგებლო შეთავაზებისა, დიდ იმპერიებს არანაირი სურვილი არ გააჩნდათ მათთვის უმნიშვნელო ქვეყნის გამო ურთიერთობა გაეფუჭებინათ სპარსეთ-ოსმალეთთან და საქართველოს მხოლოდ საკუთარ ინტერესთა მიხედვით იყენებდნენ. ასეთ ვითარებაში, დომენტი კათალიკოსის ხელმძღვანელობით გამართულ საეკლესიო კრებაზე მიღებული გადაწყვეტილება, რითაც მეფეს ნება ეძლეოდა პოლიტიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე მიეღო მუსლიმობა, იყო დიპლომატიური ნაბიჯი. ამით ქართველი სამღვდელოება აშკარად გამოხატავდა პროსპარსულ ორიენტაციას, რითაც საქართველოს ეკლესიის შევიწროებისგან დაცვასა და ქართლის სამეფო ტახტზე ვახტანგ VI-ის დამტკიცებას ცდილობდა.

§ 2.6. ურთიერთობა გარესამყაროსთან მეფედ კურთხევის ტრადიციული ქართული წესის აღდგენისთვის

XVIII საუკუნის დამდეგიდან, რუსეთთან ურთიერთობების გააქტიურების პარალელურად, გამლიერდა ურთიერთობები კავკასიასთანაც. კავკასიის ქვეყნებს შორის არსებობდა მრავალსაუკუნოვანი ურთიერთობა, ხოლო მათ შორის ყველაზე მჭიდრო კავშირი გეოგრაფიული მდებარეობიდან გამომდინარე, საქართველოს ჰქონდა ჩრდილო კავკასიასთან. ეს ურთიერთობები განსაკუთრებით გააქტიურდა 1722 წლიდან, როდესაც რუსეთის იმპერატორ პეტრე I-ისა და ვახტანგ VI-ის შეთანხმებით კასპიისპირეთში დაიწყო ლაშქრობა. იმპერატორის ბრძანებითა და სენატის გადაწყვეტილებით დერბენდში ასახლებდნენ ქართველებსა და სომხებს და აძლევდნენ მათ მიწებს ამ ტერიტორიაზე ქრისტიანი მოსახლეობის გამრავლების მიზნით, რომელნიც შემდეგ რუსულ ჯარში მსახურობდნენ. აქვე ცხოვრობდა რუსეთში გადახვეწილი ვახტანგ VI-ის ზოგიერთი თანმხლები პირი. მათ შორის იყვნენ სასულიერო პირები,

რომელთაც ჩრდილო კავკასიაში — დაღესტანში, ოსეთსა და ინგუშეთში განაგრძეს მისიონერული მოღვაწეობა, რასაც ხელს უწყობდა და დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ქართველი საერო და სასულიერო ხელისუფლება.

ოსმალეთთან დაპირისპირების ვითარებაში რუსეთის ხელისუფლებისთვის მისაღები იყო ქრისტიანობის გავრცელება ჩრდილო კავკასიელ ხალხთა შორის, რაც მათ პოლიტიკური ორიენტაციის არჩევაში დაეხმარებოდა. აქედან გამომდინარე, 1744 წელს რუსეთის წმინდა სინოდმა დაამტკიცა იოსებ სამეხელის ხელმოწერით წარდგენილი გეგმა „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ დაარსების შესახებ. მის ხელმძღვანელად დაინიშნა იოანე მანგლელი, ხოლო მისი გარდაცვალების შემდეგ ასევე ეროვნებით ქართველი არქიმანდრიტი პახომი.

1745 წლიდან „ოსეთის სასულიერო კომისია“ თავისი არსებობის 25 წლის განმავლობაში იყო დაკომპლექტებული სრულად ქართველებით. მომდევნო პერიოდში მმართველობა გადავიდა რუსების ხელში, თუმცა, მათ უმრავლესობას კვლავ ქართველები შეადგენდნენ.

მიუხედავად იმისა, რომ „მისიას“ მხოლოდ ოსეთის ტერიტორიაზე უნდა ემოღვაწა, მათი საქმიანობა მთელს ჩრდილოკავკასიაზე ვრცელდებოდა, რაც მიზნად ისახავდა ქრისტიანობის განმტკიცებას, ერთმორწმუნე იმპერიასთან დაახლოებას და მათი დახმარებით მუსლიმური სამყაროს გავლენისგან განთავისუფლებასა და ქრისტიანულად მირონცხებული მეფობის აღდგენას.

პარალელურად, ოსმალთა და ყიზილბაშთა ბატონობის პერიოდში უმძიმესი ვითარება იყო ქართლისა და კახეთის სამეფოებში: დიდი გადასახადები განსაკუთრებით ართულებდა მოსახლეობის მდგომარეობას. ოსმალთა ბატონობით უკმაყოფილო იყო ქართული საზოგადოების ყველა ფენა. მათ მოხელეთა ძალადობა, მექრთამეობა, უვიცობა, უგულობა, სისასტიკე და თავხედობა მძიმე მდგომარეობაში აყენებდა ყველას. 12-წლიანი ბატონობის პერიოდში ოსმალები უმკაცრესად სჯიდნენ ქართველთა მიერ გამოვლენილ მუდმივ წინააღმდეგობას. ყველას, ვინც შენიშნული იქნებოდა ოსმალებისადმი რაიმე

წინააღმდეგობაში, სასტიკად უსწორდებოდნენ. მოსახლეობის დიდი ნაწილი მუდმივად ციხეებში იყო ჩაკეტილი, უმრავლესობა გალექებას არჩევდა, მხოლოდ მცირე ნაწილმა შეძლო მართლმადიდებელი სარწმუნოებისა და ეროვნების შენარჩუნება. ყოველივე ამან მოსახლეობის აჯანყება გამოიწვია. ბრძოლა თელავიდან დაიწყო, რომელთაც დაამარცხეს ლეკთა ჯარი და ამოწყვეტეს მათ სახლებში ჩამდგარი ახალ-ბატონები. გამეფებული თავადაზნაურობა და სამღვდელოება თანდათანობით დაუბრუნდა თავის საყმოსა და სამწყსოს და განადგურების პირას მყოფი სამეფოსა და ეკლესიის აღდგენას შეუდგნენ.

ამ დროს დიდი ბრძოლები მიმდინარეობდა ქართლის თავადებს შორის, რომელსაც მიზანმიმართულად ხელს უწყობდა და აღვივებდა სპარსეთის შაჰი. თუმცა, ქართველთა დაუსრულებელი აჯანყებების გამო ნადირ შაჰი დარწმუნდა, რომ დათმობაზე წასვლა აუცილებელი იყო, რის შედეგადაც მიიღო საქართველოსათვის უმნიშვნელოვანესი გადაწყვეტილება: მეფე თეიმურაზ II ქართლის მეფედ, ხოლო ერეკლე II კახეთის მეფედ ქრისტიანად დაამტკიცა, სპარსეთის ხაზინიდან „ჯამაგირი“ დაუნიშნა და ქართლს ხარკი საგრძნობლად შეუმცირა. ეს იყო 150-წლოვანი „ქართველობის“ დიდი გამარჯვება, რომელიც 1745 წლის 1 (14) ოქტომბერს — სვეტიცხოვლობის დღესასწაულზე განსაკუთრებული ზეიმით აღინიშნა.

§ 2.7. იმერეთის სამეფოში არსებული გამოწვევები და აფხაზთა საკათალიკოსოს როლი „ტყვეთა სყიდვის“ წინააღმდეგ

XVIII საუკუნეში დასავლეთ საქართველოში განსაკუთრებით მძიმე ვითარება იყო. ფეოდალთა სეპარატიზმი ქვეყანას გაძლიერებისა და გაერთიანების საშუალებას არ აძლევდა. იმერეთის მეფის სუსტი ხელისუფლების გამო ქვეყანას ფეოდალები მართავდნენ. მათი დაუსრულებელი ურთიერთდაპირისპირება ზნეობრივად და მორალურად ასუსტებდა დაცემის პირას მყოფ სახელმწიფოს. ქრისტიანული სარწმუნოების დაკნინებასა და ანტიეროვნული პოლიტიკის წახალისებას ხელს უწყობდა

ოსმალეთი, რაც ეროვნულ და მორალურ ღირებულებათა გაუფასურებას განაპირობებდა. ამ საერთო დაცემულ მდგომარეობას განსაკუთრებით ართულებდა „ტყვეთა სყიდვა“. ახალციხის ფაშა ოსმალთა სულთნის მიზანმიმართული პოლიტიკით ხელს უწყობდა იმერეთის სამეფო ხელისუფლებისა და ეკლესიის დასუსტებას, რის გამოც დასავლეთ საქართველოს ფეოდალები იმერეთის ტახტზე მუდმივად ცვლიდნენ — სიკვდილით სჯიდნენ ან განდევნიდნენ მეფეებს.

ამ ფეოდალური არეულობის დროს დასავლეთ საქართველოს უძლიერესი ფეოდალები მუდმივად იცვლიან ორიენტაციას — გუშინდელი მოკავშირეები დღეს მოსისხლე მტრებად იქცევიან, რასაც ეწირება ქართველთა ინტერესები და დიდ სარგებელს ნახულობენ ოსმალთა ხელისუფალნი. ახალციხისა და არზრუმის ფაშები ხან ერთ დაჯგუფებას უჭერენ მხარს, ხან — მეორეს, რითაც დიდი ქრთამის ფასად საკუთარი „წესრიგის“ დამყარებას ცდილობენ დასავლეთ საქართველოში.

ამ დროს აფხაზთა საკათალიკოსო აქტიურად იბრძოდა „ტყვეთა სყიდვის“ წინააღმდეგ, რის შედეგადაც ქართველმა ფეოდალებმა სამღვდელოების წინაშე ფიცი დადეს, რომ გაერთიანდებოდნენ საერთო დამპყრობლის წინააღმდეგ და საკუთარ სამფლობელოში „ტყვეთა სყიდვას“ აკრძალავდნენ.

1720 წელს გიორგი VI-ის მკვლელობის შემდეგ ქართლის მეფე ვახტანგ VI-ისა და ახალციხის ფაშას შეთანხმებით, იმერეთის მეფედ მოკლული მეფის ძე ალექსანდრე V (1721-1752 წ.წ.) დასვეს, რომელმაც ხელისუფლების განმტკიცების მიზნით დიდი ღონისძიებები გაატარა. თუმცა, 1752 წელს მისი გარდაცვალების შემდეგ იმერეთის სამეფო კვლავ ქაოსმა მოიცვა.

თავი III. საქართველოს სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთკავშირი XVIII საუკუნის II ნახევარში

§ 3.1. დაცემული ეკლესიის გაძლიერება ანტონ I დიდი კათალიკოსის დროს

ანტონ I დიდი კათალიკოსი (ეროზაში თეიმურაზ ბაგრატიონი) დაიბადა 1720 წლის 17 ოქტომბერს, მოინათლა 11 ნოემბერს დავით გარეჯის უდაბნოს წინამძღვრის, არქიმანდრიტ სპირიდონის მიერ, სადაც მან მიიღო საფუძვლიანი განათლება მეცნიერების სხვადასხვა დარგში. შეისწავლა წმინდა წერილი, საღვთისმეტყველო მეცნიერებები, ლიტერატურა, ბერძნული, ლათინური, სპარსული, რუსული და სომხური ენები.

XVIII საუკუნის 30-იანი წლებიდან, როდესაც ქართლის სამეფო ტახტის დაუფლებას გარე და შიდა ძალების ჩარევით არაერთი პრეტენდენტი ცდილობდა, ყველაზე მეტი იურიდიული უფლება ქართლის სამეფო ტახტის დასაკავებლად გააჩნდა თეიმურაზ ბატონიშვილს. იგი იყო ქართლის ბაგრატიონთა შთამომავლის — იესეს შვილი, ერეკლე II-ის მამიდაშვილი. ისინი ბავშვობიდანვე ერთად იზრდებოდნენ და სიცოცხლის ბოლომდე ერთად იღვწოდნენ საქართველოს გადარჩენისთვის.

1734 წელს თეიმურაზ ბატონიშვილი დაინიშნა გივი ამილახვრის ქალიშვილ თამარზე, ხოლო მას შემდეგ, რაც ქართლში შემოჭრილ ნადირ შაჰის ბრძანებით თამარი სპარსეთში გაგზავნეს, თეიმურაზ ბატონიშვილმა სამუდამოდ აიღო ხელი საერო ცხოვრებაზე. 18 წლის ასაკში ანტონის სახელით ბერად აღიკვეცა და 20 წლის ასაკში მიტროპოლიტად ეკურთხა. ანტონი იყო გელათის მონასტრის წინამძღვარი (1739 წ.), ქუთათელი მიტროპოლიტი (1740 წ.), ხოლო 1744 წელს, 24 წლის ასაკში ქართლის კათალიკოსად აკურთხეს. ამ დროიდან იწყება მისი ურთულესი მოღვაწეობა საერო და სასულიერო ასპარეზზე, რაც სიცოცხლის ბოლო წუთამდე არ შეჩერებულა.

ანტონ კათალიკოსი აღსაყდრებისთანავე აქტიურად ებმება ქვეყნის მართვის საქმეში და მის მთავარ საზრუნავს წარმოადგენს ეკლესიის ავტორიტეტის გაზრდა, განათლების დონის ამაღლება და ცენტრალური ხელისუფლების პოზიციის დაცვა, რაც უმნიშვნელოვანესი რეფორმების გატარებას მოითხოვს. მისი უმთავრესი მიზანია ჯერ მეფის შერყეული ავტორიტეტის განმტკიცება და შემდეგ მასზე, როგორც საიმედო მოკავშირეზე დაყრდნობით, დაცემის პირას მყოფი მართლმადიდებელი ეკლესიის გაძლიერება. ამ მიზნით მას აქტიური ურთიერთობა აქვს სამეფო სახლთან, მუდამ მხარში უდგას მეფეს ზნეობრივი რჩევებითა და მატერიალური დახმარებით, ყველა სოფელში აღადგენს დანგრეულ ტაძრებს, შეკრებს საეკლესიო მამულების სიგელებს, მეფეს დაამტკიცებინებს მათ და ამ ქონების დასაცავად ქმნის საეკლესიო სასამართლოს — დიკასტერიას. ანტონ I ერთმანეთს უთავსებს სახელმწიფოსა და ეკლესიის ინტერესებს, ნებისმიერ განკარგულებას გამოსცემს მეფის სახელით ან მისი ხელმოწერით და ყოველ გამარჯვებას საზეიმო ვითარებაში მეფესთან ერთად აღნიშნავს. ეს მრავალმხრივი მოღვაწეობა წყდება 1755 წელს მეფე თეიმურაზ II-ის მიერ, რომელსაც საკუთარი უსაფუძვლო პრეტენზიები გააჩნია ქართლის სამეფო ტახტზე და უპირისპირდება ანტონ კათალიკოსს.

§ 3.2. მეფე თეიმურაზ II - ის დაპირისპირების მიზეზი ანტონ I კათალიკოსის წინააღმდეგ

1744 წლიდან მეფე თეიმურაზ II-ის პოზიციებს ქართლის სამეფო ტახტზე სერიოზულ საფრთხეს უქმნის ღრმად განათლებული, დიდად ენერგიული და განსაკუთრებულად ავტორიტეტული ანტონი დიდი კათალიკოსი, რომელიც არა მხოლოდ ქართლის საკათალიკოსო ტახტის საკეთმპყრობელია, არამედ აქტიურად ერევა ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკაში. მიუხედავად იმისა, რომ ანტონ კათალიკოსი არანაირ სურვილს არ გამოხატავს ქართლის სამეფო ტახტის მიმართ, და პირიქით, XVIII საუკუნის II ნახევრიდან ეკლესია, ანტონ კათალიკოსის მეთაურობით თეიმურაზის მხარეზეა, თეიმურაზი მუდმივად

ექვის თვალთ უყურებს მას — როგორც ქართლის სამეფო ტახტის კანონიერ მემკვიდრეს, რომ მან შესაძლოა უარი თქვას კათალიკოსობაზე, საკუთარი უფლებები დაამტკიცოს და თეიმურაზი ტახტის გარეშე დატოვოს. ამ მიზეზით თეიმურაზი მუდმივად ფრთხილობს და საბაბს ეძებს ანტონის ჩამოსაშორებლად, რადგან თავად მას სუსტი საფუძველი გააჩნია ქართლის სამეფო ტახტზე. ამიტომ თეიმურაზს ეს ბრძოლა შეგნებულად გადააქვს რელიგიურ ასპექტში და საკუთარ მოძღვარს, ზაქარია გაბაშვილს უპირისპირებს ანტონ კათალიკოსს. დაპირისპირებულთა ორივე მხარის უკან მათ მომხრეთა მთელი დასები დგანან.

1752 წელს ანტონ კათალიკოსმა დაწერა ორიგინალური თხზულება „სპეკალი“, რომელშიც გადმოცემულია ბერძნულ და ლათინურენოვანი ფილოსოფიური იდეები. ამის გამო მას აქტიური ურთიერთობა ჰქონდა თბილისში მცხოვრებ კათოლიკე მისიონერებთან. ეს გახდა საბაბი იმისა, რომ თეიმურაზის მოძღვარმა და მისმა მომხრეებმა ანტონ კათალიკოსს გაკათოლიკებაში ცილი დასწამეს. 1755 წლის 16 დეკემბერს მცხეთაში მეფე თეიმურაზმა მოიწვია საეკლესიო კრება, რომელმაც ანტონ კათალიკოსი სამუდამოდ განკვეთა და აუკრძალა მღვდელმსახურება. ამის გამო მან მეფე თეიმურაზისგან მოითხოვა რუსეთში წასვლის უფლება და სინოდის წინაშე წარსადგენი დოკუმენტი, რომელიც მეფისგან მიიღო 1756 წლის 4 აპრილს და ოცდაერთკაციანი ამალით საქართველოდან გაემგზავრა.

რუსეთის სინოდს ანტონმა ქართულ და რუსულ ენებზე წარუდგინა „მრწამსი“, რითაც საკუთარი მართლმადიდებლური აღმსარებლობა დაადასტურა და ვრცელი მოხსენებით განუმარტა რუსეთში გადასახლების მიზეზი. ანტონს შესთავაზეს ვლადიმირისა და იეროპოლის ეპარქია, სადაც მან 7 წელი გაატარა და იმავე ეროვნულ საქმეს ემსახურებოდა, რასაც საქართველოში. ანტონს ურთიერთობა ჰქონდა რუს მეცნიერებთან და ამ პერიოდის განმავლობაში ქართულად გადმოთარგმნა მრავალი რუსული წიგნი, რომლებიც ისწავლებოდა რუსულ სემინარიებში.

§ 3.3. მეფე ერეკლე II-ის როლი საეკლესიო და კულტურულ-საგანმანათლებლო სფეროში

XVIII საუკუნის II ნახევარში სპარსეთში სრული ანარქია სუფევდა, რაც შესაბამის გავლენას ახდენდა ქართლისა და კახეთის სამეფოების პოლიტიკურ მდგომარეობაზე. მეფე თეიმურაზი ფიქრობდა, რომ სპარსეთის საქმეების მოგვარება მხოლოდ რუსეთის ჩარევით იყო შესაძლებელი და ცდილობდა ამ საკითხით რუსეთის დაინტერესებას. ამ მიზნით 1760 წელს პეტერბურგში ჩასულმა თეიმურაზმა საიმპერატორო კარს წარუდგინა გეგმა, რომლის თანახმადაც რუსეთი დაეხმარებოდა საქართველოს ძლიერი არმიის შექმნაში, რის შემდეგაც რუს-ქართველთა გაერთიანებული ჯარი შევიდოდა სპარსეთში და სპარსელ დიდებულთა ყრილობაზე შაჰად აირჩევდა რუსეთისთვის სასურველ კანდიდატს, რითაც ქართველები განთავისუფლდებოდნენ სპარსეთის ბატონობისაგან და საბოლოოდ აღკვეთდნენ იმიერკავკასიელი მთიელების დაუსრულებელ თავდასხმებს. მაგრამ ეს გეგმა მიუღებელი იყო სპარსეთისთვის, რადგან იგი შვიდწლიან ომში იყო ჩაბმული და ოსმალეთის გაღიზიანებას ერიდებოდა, რის გამოც ელჩობა უშედეგოდ დასრულდა.

ქართლის მეფე სამშობლოში გამომგზავრებას აპირებდა, როდესაც 1762 წლის 8 იანვარს მოულოდნელად გარდაიცვალა. ამ ცნობის მიღებისთანავე, ერეკლემ თავი ქართლ-კახეთის გაერთიანებული სამეფოს მეფედ გამოაცხადა. სპარსეთმა ცნო ქართლისა და კახეთის ერთ სამეფოდ გაერთიანება, აღიარა ერეკლეს უფლება განჯა-ერევნის სახანოებზე და მისი უპირატესობა აღმოსავლეთ იმიერკავკასიაში. გაჩნდა პერსპექტივა ძლიერი საქართველოს აღდგენისა, რაშიც ერეკლეს თანამოაზრეები სჭირდებოდა. ამ საქმის განმახორციელებლად მას პირველ რიგში, საქართველოდან გამევეებული და ყველა უფლებაჩამორთმეული თავისი მამიდაშვილი ანტონ I კათალიკოსი ესახებოდა. ამიტომ, როდესაც ერეკლე გაერთიანებული სამეფოს სრულუფლებიანი მეფე გახდა, მან ანგარიში არ გაუწია არც საეკლესიო კრების ძველ დადგენილებას, არც სამეფო კარზე გაბატონებულ ანტონ

კათალიკოსის ოპოზიციას და პირველივე — 1762 წელს ანტონი საქართველოში მოიწვია. 1763 წელს იგი ქართლში დაბრუნდა.

ქართლ-კახეთის სამეფო კარზე ერეკლე II-სა და ანტონ I კათალიკოსის წინააღმდეგ ძლიერი ოპოზიცია არსებობდა. თავადთა ურჩობის აღსაკვეთად მეფემ და კათალიკოსმა მოიწვიეს საეკლესიო კრება, რომელსაც გარდა მეფისა და კათალიკოსისა, ესწრებოდა რვა მღვდელმთავარი და სამეფო კარის უმაღლესი წევრები. კრებაზე დაადგინეს ჩამოეცილებინათ სამშობლოს მოღალატე თავადები, ჩამოერთმიათ მათთვის ძალაუფლება და მამულები და გაეუქმებინათ ქსნისა და არაგვის საერისთავოები.

XVIII საუკუნის 70-იან წლებში დიდი ცვლილებები მოხდა დარბაზში. ერეკლე II-ის რეფორმების შედეგად იგი მუდმივმოქმედ ორგანოდ იქცა და მეფე ყოველ მნიშვნელოვან სახელმწიფო საკითხს ამ საბჭოსთან ერთად წყვეტდა, რომელიც ორგვარი იყო: დიდი და მცირე. პირველში შედიოდნენ ბატონიშვილები, კათალიკოსი და სხვა დიდებულები, ხოლო მეორეში — საგანგებოდ შერჩეული პირები: მეფის ერთგული მრჩევლები და ა.შ.

XVIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა სწავლა-განათლებას. თუ მანამდე სწავლა კერძო ხასიათს ატარებდა და დამოკიდებული იყო რომელიმე კონკრეტული განათლებული პირის კეთილ სურვილებზე, ამიერიდან სასწავლებლები სახელმწიფო სტატუსს იძენდა და ორგანიზებულ ხასიათს ატარებდა. ამ რეფორმის მოთავეები იყვნენ ერეკლე II და ანტონ I კათალიკოსი, რომელთა სახელთან დაკავშირებულია არაერთი კულტურულ-საგანმანათლებლო ღონისძიება.

საქართველოში დაბრუნების პირველივე — 1764 წელს ანტონ კათალიკოსმა ანჩისხატის ტაძრის ეზოში მდებარე თბილისის სასულიერო სკოლა ფილოსოფიურ სემინარიად გადააკეთა, რომლის რექტორად დაინიშნა ფილოსოფოსი ფილიპე ყაითმაზაშვილი. მოგვიანებით, მსგავსი ხასიათის სემინარია გაიოზ არქიმანდრიტის ინიციატივით 1782 წელს დაარსდა თელავშიც, რომლის რექტორადაც თავად დაინიშნა. 1778 წელს თბილისში მისივე ხელმძღვანელობით დაარსდა რუსული ენის შემსწავლელი სკოლა, რაც პრაქტიკული საჭიროებით იყო გამოწვეული.

მეცნიერების სხვადასხვა დარგის შესწავლაში უდიდესი წვლილი მიუძღვით ანტონ კათალიკოსს, იოანე, ლევან და დავით ბატონიშვილებს, დიმიტრი ციციშვილს, ტიმოთე გაბაშვილს, იონა გედევანიშვილს, რაფიელ დანიბეგაშვილს, ავთანდილ თუმანიშვილს, გაიოზ რექტორს, პაპუნა ორბელიანს, ომან ხერხეულიძეს, ალექსანდრე ამილახვარს, იესე ბარათაშვილს, დოსითეოს ნეკრესელს, ფილიპე ყაითმაზაშვილს, ანტონ ცაგარელ-დადიანს და სხვ. მათ მიერ შეიქმნა მათემატიკის, ფიზიკის, ქიმიის, სამედიცინო, სამხედრო-ტექნიკური, გეოგრაფიის, ფილოსოფიის, საქართველოსა და მსოფლიო ისტორიის, პედაგოგიკის, სამართლისა და სხვ. როგორც ორიგინალური, ასევე ნათარგმნი სახელმძღვანელოები.

ანტონ კათალიკოსის ხელმძღვანელობით ქართლ-კახეთის მოღვაწეებმა უდიდესი წვლილი შეიტანეს ქართველ და კავკასიის მთიანეთის ხალხთა კულტურული კავშირის განმტკიცებაში. „ოსეთის სასულიერო კომისია“ მოსკოვის ქართულ ახალშენსა და საქართველოს სამეფო-სამთავროებს შორის მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა ქართულ-რუსულ ურთიერთობებში.

§ 3.4. სოლომონ I და საეკლესიო მოღვაწენი დასავლეთ საქართველოში

1752 წელს გარდაიცვალა იმერეთის მეფე ალექსანდრე V და ტახტზე ავიდა მისი 17 წლის ვაჟი სოლომონ I, რომელმაც მემკვიდრეობით მიიღო დაშლილ-დანაწევრებული სამეფო, დასუსტებული ეკლესია, დაცარიელებული ხაზინა, მეფისა და სამშობლოს მოღალატეთა დიდი რაოდენობა და იმერეთის სამეფოს ციხეებში გამაგრებული ოსმალთა მეციხოვნეები.

იმერეთის სამეფოში წესრიგის აღსადგენად მეფეს ძლიერი საყრდენი ძალა ესაჭიროებოდა, რადგან მისი ოპოზიცია მხოლოდ საკუთარი ძალაუფლების განმტკიცებისათვის იბრძოდა და ემსახურებოდა ოსმალთა მიზნებს საქართველოს ინტერესთა საწინააღმდეგოდ, რასაც ეწირებოდა დასავლეთ საქართველოს ყმა-გლეხობა, აზნაურობა და ეკლესია. სწორედ ეს იყო ის დასაყრდენი ძალა, რომლის მხარდაჭერითაც მეფეს უნდა ემოქმედა თურქ-

ოსმალთა წინააღმდეგ „ქართველობის“ შესანარჩუნებლად. ამ მიზნის მისაღწევად ყველა პროგრესული ძალა მეფის მხარეს დადგა.

სოლომონმა პირველ რიგში იმ მთავრებისა და თავადების წინააღმდეგ გაილაშქრა, რომლებიც ოსმალთა წაქეზებით „ტყვეთა სყიდვის“ საქმეს ემსახურებოდნენ. ამ გამაჩანაგებელი სენის გამო სრულიად საქართველო გადაშენების გზაზე იდგა და უპირველეს ყოვლისა მისი აღკვეთა იყო საჭირო, რასაც მხარს უჭერდა მხოლოდ ეკლესია.

დასავლეთ საქართველოში — იმერეთში, გურია-სამეგრელოსა და აფხაზეთში მთელი ორგანიზაციები არსებობდა, რომელნიც ადამიანთა გატაცებით იყვნენ დაკავებულნი და ამ საქმეს ძირითადად თავად-აზნაურები ემსახურებოდნენ. თუკი ქართველი მეფე-მთავრები ცდილობდნენ რაიმე გზით აღეკვეთათ ოსმალთა ეს მოთხოვნა, ყოველ მსგავსს მცდელობაზე ოსმალეთი დამსჯელ ექსპედიციებს გზავნიდა და უფრო მეტად ანადგურებდა საქართველოს მოსახლეობას.

1759 და 1761 წელს სოლომონ I-ის ინიციატივით მოწვეულ საეკლესიო კრებებზე, რომელსაც მთელი დასავლეთ საქართველოს საერო და სასულიერო ხელისუფლება ესწრებოდა, აღადგინეს გაუქმებული ეპარქიები, მოაწესრიგეს საეკლესიო საქმეები და აკრძალეს „ტყვეთა სყიდვა“. მღვდელმთავრებმა შეაჩვენეს ტყვის მსყიდველნი, ხოლო საერო ხელისუფლება მათ სიკვდილით დაემუქრა. მეფემ დაუბრუნა ეკლესიას ფეოდალთაგან მიტაცებული მამულები და ააშენა და შეამკო მრავალი ტაძარი.

სოლომონ I იყო უდიდესი მეფე, რომელმაც დაუშრეტელი ენერგიითა და თავდადებული ბრძოლით უმძიმესი მდგომარეობიდან გამოიყვანა იმერეთის სამეფო, გაიმარჯვა არაერთ ბრძოლაში და ქვეყანა ფაქტობრივად გაათავისუფლა ოსმალთა ბატონობისაგან, რითაც საქართველოს სრული გადამშენება ემუქრებოდა. ყოველივე ამის გამო მან ქართველი ხალხის უდიდესი პატივისცემა და სიყვარული დაიმსახურა, ხოლო საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებელმა ეკლესიამ იგი წმინდანად შერაცხა.

§ 3.5. ქართლ-კახეთისა და იმერეთის სამეფოების პოლიტიკა გაუქმებული ავტოკეფალიის პირობებში

XVIII საუკუნის 70-იანი წლების დასასრულს მკვეთრად დაიძაბა ურთიერთობა რუსეთსა და ოსმალეთს შორის. რუსეთისთვის, რომელიც კავკასიაში გაბატონებას ცდილობდა, პლაცდარმის გაჩენის მიზნით უმნიშვნელოვანეს საყრდენს წარმოადგენდა ქართლ-კახეთის სამეფო, რომელსაც თანდათანობით უმწვავედებოდა ურთიერთობა ოსმალეთთან. ოსმალთა სულთანი და მისი ფაშები ხელს უშლიდნენ ქართლ-კახეთის სამეფოს პოლიტიკურ გაძლიერებას; მიუხედავად შექმნილი მძიმე ვითარებისა, ერეკლე II ქვეყნის ხსნის საშუალებებს ეძებდა.

XVIII საუკუნის 70-იანი წლების დასასრულსა და 80-იანი წლების დასაწყისში რუსი და ავსტრიელი დიპლომატების მიერ შემუშავდა ე.წ. „საბერძნეთის პროექტი“, რომელიც მიზნად ისახავდა ევროპიდან ოსმალეთის განდევნას და ახლო აღმოსავლეთში რუსეთის იმპერიის პროტექტორატის ქვეშ ძლიერი ქრისტიანული სახელმწიფოს შექმნას. პროექტის განხორციელებაში უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ქართლ-კახეთის მეფეს, რადგან იგი ქართულ-სომხური ერთეულის მესვეურად იყო ნაგულისხმევი.

ამავე პერიოდში კავკასიის საკითხების გამგებელ ფელდმარშალ გრიგოლ პოტიომკინისაგან საქსონიის მოქალაქე იაკობ რაინეგსიმ მიიღო დავალება ჩამოსულიყო ერეკლე II-სთან და ჩაეგონებინა, რომ მფარველობა ეთხოვა რუსეთის იმპერატორისათვის. ი. რაინეგსი გარკვეული პერიოდის განმავლობაში ცხოვრობდა საქართველოში, დაახლოებული იყო ქართლ-კახეთის სამეფო კართან და კარგად ფლობდა ქართულ ენას. რუსეთის დავალება მან ბრწყინვალედ შეასრულა.

1781-1783 წლებში, ხელშეკრულების ტექსტზე მუშაობისას, საგანგებო ყურადღება უნდა დათმობოდა ეკლესიის საკითხს. თავდაპირველად, საქართველოს კათალიკოსს რუსეთის მღვდელმთავრებს შორის უნდა დაეკავებინა მეხუთე ადგილი. საქართველოს ეკლესიის ამ დაკნინებას რუსეთის მხარე

განმარტავდა იმით, რომ ეს გადაწყვეტილება არანაირ საფრთხეს არ უქმნიდა საქართველოს ეკლესიასა და მისი საპატრიარქო ტახტის საჭეთმკურობელს — იგი მხოლოდ მთავარეპისკოპოსის ტიტულით მოიხსენიებოდა. თუმცა, 1783 წლის 24 ივლისს გეორგიევსკში ჩასულ ქართველ ელჩებს დაახვედრეს ტრაქტატის ტექსტი, რომელშიც საქართველოს კათალიკოსს მერვე ადგილი უჭირავს ტობოლსკის ეპისკოპოსის შემდეგ და თუ ქართული მხარე ამ გადაწყვეტილებას ხელს არ მოაწერდა, მათი შეთანხმება არ შედეგობდა.

1783 წლის 24 ივლისს რუსეთის იმპერიასა და ქართლ-კახეთის სამეფოს შორის გაფორმებული „გეორგიევსკის ტრაქტატი“ იყო რუსეთ-საქართველოს შორის მრავალსაუკუნოვანი ურთიერთობის ისტორიაში ორმხრივი საერთაშორისო ხელშეკრულება, რომლითაც რუსეთის იმპერია სპარსეთისა და ოსმალეთის გასაგონად აცხადებდა, რომ ამიერიდან სამუდამოდ დაიცავდა ქრისტიანულ ქართლ-კახეთს.

„გეორგიევსკის ტრაქტატი“ დიდი მონაპოვარი იყო რუსეთის იმპერიისათვის, რითაც მან კავკასიაში შექმნა საკუთარი პლაცდარმი ქართლ-კახეთის სამეფოს სახით, ჩაერია მის საშინაო საქმეებში და მოამზადა ნიადაგი საქართველოს სახელმწიფოებრივი და ეკლესიის დამოუკიდებლობის გაუქმებისათვის.

საქართველოში რუსთა ჯარის გამოჩენამ ერეკლეს წინააღმდეგ ამხედრა მუსლიმი მეზობლები. ოსმალებმა ერეკლეს წინააღმდეგ განაწყვეს დაღესტნის მთავრები, ამიერკავკასიისა და აზერბაიჯანის ხანები; ქართლ-კახეთის მეფეს ხარკი შეუწყვიტეს განჯისა და ერევნის ხანებმა; ყაზახ-შამშადილუს მოსახლეობაც აღარ ემორჩილებოდნენ მეფეს. ამას მოჰყვა ჯერ ომარ ხანის, ხოლო შემდეგ ალა მაჰმად ხანის შემოსევები, რომელთაც სასტიკად ააოხრეს ქართლ-კახეთის სამეფო და გადაწყვეს თბილისი.

ერეკლე მეფე რუსეთის მთავრობას განადგურებული ქვეყნის აღსადგენად ჯარითა და ფულით დახმარებას სთხოვდა, რაც 1783 წლის ტრაქტატში იყო გათვალისწინებული, მაგრამ მფარველი სახელმწიფოს ინტერესებში აღარ შედიოდა საქართველოს გამლიერება. ამჯერად რუსეთი თავისი გეგმის სისრულეში მოყვანით იყო დაკავებული, რასაც მალევე მოჰყვა

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისა და მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმება.

საქართველოს მრავალსაუკუნოვან ისტორიაში ეს იყო ერთადერთი შემთხვევა, როდესაც მფარველმა სახელმწიფომ გააუქმა ქართლ-კახეთის სამეფოს დამოუკიდებლობა და იგი თავის კოლონიად აქცია. არც ერთ მეფეს არც ერთი მოკავშირისათვის არასდროს უთხოვია სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გაუქმება და მით უფრო, მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის ავტოკეფალიის მოსპობა. რუსეთის მხრიდან საქართველოს მიმართ ამ არაკანონიკურ ქმედებას მოჰყვა ქართველი ერის ხანგრძლივი ბრძოლა ეკლესიისა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის.

თავი IV. ინტერკულტურული გზების ძიება ქართველთა გამუსლიმების პროცესის შესაჩერებლად

§ 4.1. ქართველთა ურთიერთობა კათოლიკურ ეკლესიასთან ქართული ნაციონალური თვითმყოფადობის დაცვის მიზნით

ოსმალთა მიერ დაპყრობილი სამხრეთ საქართველოს ისტორიული მიწები XVIII საუკუნის I ნახევარში სამხედრო სისტემაზე იყო აგებული და იყოფოდა სამხედრო-ადმინისტრაციულ ერთეულებად — ლივებად, რომელსაც ორ ან სამთულნიან ფაშა ედგა სათავეში და 4 ოლქში, ანუ ვილაიეთში იყო გაერთიანებული: 1. ახალციხის, ანუ ჩილდირის, 2. ყარსის, 3. ერზრუმისა და 4. ტრაპიზონის. ამ ოთხი ფაშიდან უპირატესობა ენიჭებოდათ ერზრუმისა და ახალციხის ფაშებს, რადგან მათ ომის დროს სერასკირებად (სარდლად) ნიშნავდნენ და მოხელეთა ვრცელი შტატი ჰყავდათ, რომელთაც გამუსლიმებული ქართველები ედგნენ სათავეში.

სამხრეთ საქართველოს ასეთი დანაწილებისა და ქართველი ხალხის მათ მიმართ შეურიგებელი ბრძოლის შედეგად სულთან იძულებული გახდა დათმობაზე წასულიყო, ქართველ ფეოდალთათვის ძველი უფლებები შეენარჩუნებინა და მამულები სამემკვიდრეო მფლობელობაში სრული საკუთრების უფლებით დაემტკიცებინა. ასევე, ოსმალთა მთავრობამ გამონაკლისის სახით დაუშვა ჯაყელთა საგვარეულოს ახალციხის ფაშობა და მემკვიდრეობით გადაცემა.

მუსლიმმა ჯაყელებმა სრულად დაივიწყეს თავიანთი წარმომავლობა, ისლამის აქტიური გამავრცელებლები გახდნენ საქართველოში და დიდი მონდომებით ნერგავდნენ ოსმალურ წეს-ჩვეულებებს სამცხე-საათაბაგოში, რის გამოც ქრისტიანები განსაკუთრებულ დევნას განიცდიდნენ, ისლამის მიღება კი დიდი წყალობითა და პატივით აღინიშნებოდა.

პოლიტიკურად დაშლილ და დანაწევრებულ საქართველოში, რომლის გაერთიანება და გაძლიერება წარმოუდგენელი და შეუძლებელი იყო სპარს-ოსმალთა ბატონობის პირობებში, ერთადერთი ძალა, რომელიც საქართველოსა და ქართველი ერის მთლიანობის გამომხატველად რჩებოდა, იყო საქართველოს ეკლესია, რომელიც იმდროინდელ ქართულ სამეფოებს აერთიანებდა და ერთმანეთთან აკავშირებდა.

ამავდროულად, ქართველებს აქტიური ურთიერთობა ჰქონდათ კათოლიკე მისიონერებთან. ქართველი მეფე-დედოფლები, სასულიერო პირები, ეპისკოპოსები და კათალიკოსი დიდი პატივისცემით ეპყრობოდნენ კათოლიკე მისიონერებს: აძლევდნენ მათ სახლებს საცხოვრებლად და წირვა-ლოცვის ჩასატარებლად და რჩევა-დარიგებებს იღებდნენ მათგან. 12 წლის განმავლობაში საქართველოში კათოლიკეთა მოღვაწეობამ უფრო მეტი ნაყოფი გამოიღო, ვიდრე სხვა ქვეყნებში 60-წლიანმა ქადაგებამ. უბედურებასა და განსაცდელში მყოფ ქართველებს კათოლიკეებმა დიდი დახმარება გაუწიეს: მათ ქართველები გააცნეს ევროპას, თუ როგორ იღვწოდნენ ისინი სარწმუნოებისა და სამშობლოს დაცვისათვის სპარსეთისა და ოსმალეთის წინააღმდეგ.

მისიონერებმა ბევრი ტყვეც გამოიხსნეს და გადაარჩინეს ქართველები.

§ 4.2. სომხეთის ურთიერთობა ახალციხის გამუსლიმებულ მოსახლეობასთან ორთოდოქსული სარწმუნოების შესასუსტებლად

XVII საუკუნის II ნახევრიდან თბილისი იქცა სატრანზიტო პუნქტად, სადაც წარმოებდა ვაჭრობა აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის, სპარსეთისა და ოსმალეთის ქალაქებს შორის. ვაჭართა სფერო კი სომხებისა და სომხური ეკლესიის ხელში იყო. ამის გამო, ქვემო ქართლისა და თბილისის მოსახლეობის დიდი ნაწილი სომხური ეკლესიის მრევლი ხდებოდა. მათი მელიქები სპარსულ-მუსლიმურ პოლიტიკას ატარებდნენ. სპარსეთის ვაჭრობა და მრეწველობა სომეხი და გასომხებული მოსახლეობის ხელში იყო და სომხურ ეკლესიას ისეთივე პრივილეგიები ჰქონდა, როგორც სპარსეთში.

მესხეთის ქართული ეკლესია ოსმალებმა სომხებს დაუქვემდებარეს. ამასთანავე, ქართველები გასომხდნენ ქართლ-კახეთსა და ქვემო ქართლში, რომელთა ხელშიც გადავიდა მრავალი ქართული ეკლესია. სომხები აქტიურად იყენებდნენ ამ მდგომარეობას და ქართველთა ინტერესების საპირისპიროდ, მიზანმიმართულად აკნინებდნენ მართლმადიდებლურ რელიგიას, რომელზეც დამყარებულია მთელი ქართული კულტურა და სულიერი ცხოვრება. მათ უდიდესი გავლენა ჰქონდათ ყველგან: საეკლესიო, სასამართლო თუ სავაჭრო-ეკონომიკური სფეროები გადასული იყო უღირს სომეხ მმართველთა ხელში. ჯიუტად და ურცხვად წარმართავდნენ საკუთარ საქმეს ისე, რომ ეს პროცესები მიმდინარეობდა სრულიად ფარულად და საიდუმლოდ, რის გამოც განსაკუთრებით სახიფათო იყო მათი პოლიტიკა, რომელიც თანდათანობით ინტენსიური ხდებოდა. ისინი მუდმივად ცდილობდნენ ადგილობრივი ენა, ტრადიციები, კულტურა და სარწმუნოება განედევნათ და ჩაენაცვლებინათ სომხურით. ქართველებს ისინი ისტორიულ-არქეოლოგიურად ურცხვად მარცხავდნენ, აყალბებდნენ ფაქტებს, ფხეკდნენ ქართულ

წარწერებს, იძენდნენ ქართულ მიწებს თითქმის უსასყიდლოდ, სადაც მიზანმიმართულად ასახლებდნენ სომხებს და იტაცებდნენ ამ მიწაზე არსებულ ქართულ ეკლესიებსა და მიტოვებულ საყდრებს, თხზავდნენ ყალბ არგუმენტებს და უთითებდნენ ძველ სომხურ წარმომავლობაზე ისეთ ტერიტორიებზე, სადაც თითოეული ქვა და კენჭიც კი, ქართულ ისტორიულ სამეფოზე მიუთითებს. ორპირობა, დალატი და უმადურობა მათი მთელი ისტორიის თანმდევი მახასიათებელი თვისებაა.

ვინაიდან ამ პერიოდში განსაკუთრებით გაიზარდა მართლმადიდებელი რუსეთის გავლენა, ქართველები რომ რუსებს არ შეერთებოდნენ, მართლმადიდებელი სარწმუნოება სასტიკად იდევენბოდა. სამაგიეროდ, სომხური ეკლესიის მრევლს სპარსეთსა და ოსმალეთში ქრისტიანთა შორის განსაკუთრებული პრივილეგიები გააჩნდათ. ამასთანავე, დაუშვებელი იყო სომხების გამუსლიმება. შაჰის ამ მიზანმიმართულ ქმედებას შესაბამისი შედეგი მოჰყვა: იმ მიზნით, რომ ქართველებს ქრისტიანობა შეენარჩუნებინათ, გადადიოდნენ სომხურ სარწმუნოებაზე, მით უფრო, რომ სომხები სპარსეთში გაყიდულ გასომხებულ ქართველებს ტყვეობიდან იხსნიდნენ.

მათ ჰქონდათ სომეხი კათალიკოსის — ლაზარე ჭაუკელის თხზულება „სასურველი სამოთხე“, რომლითაც თავიანთი მწვალებლური მოძღვრების გამართლებას ცდილობდნენ და მართალი ადამიანის სულს წარწყმედდნენ (ხახანაშვილი 1991: 116). ამიტომ, კათალიკოსმა ანტონ I-მა შეადგინა „მზამეტყველება“, რომელშიც საფუძვლიანად განმარტავს წმინდა წერილის სადავო ადგილებს, სომხურ საეკლესიო დადგენილებებზე დაყრდნობით განიხილავს და ამოწმებს მათი სარწმუნოების შეუთავსებლობას წმინდა წერილთან და მართლმადიდებლური სწავლების მიხედვით საუბრობს ქრისტეს ორბუნებოვნების შესახებ.

დასკვნა

ამრიგად, მოტანილი ვრცელი მასალების ანალიზის საფუძველზე, ქართული და უცხოური წყაროებისა და ლიტერატურის შეჯერების შედეგად დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს სახელმწიფოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება მის ურთიერთობას მართლმადიდებელ სამოციქულო ეკლესიასთან. საქართველოში ქრისტიანობის შემოსვლის დროიდან მოყოლებული, ნებისმიერი ღირსეული ქართველი პოლიტიკოსი უპირველეს ყოვლისა, უდიდეს ყურადღებას აქცევდა და განსაკუთრებულად ზრუნავდა ეკლესია-მონასტრების მშენებლობაზე, მათ აღდგენა-გამშვენებასა და მართლმადიდებელი სარწმუნოების დაცვაზე, რაზეც დამყარებულია ქართული კულტურა, ზნეობა, ეროვნული ღირებულებები და ფასეულობები. შედეგად, სახელმწიფო ეკლესიისაგან იღებდა იმ საქმის დალოცვასა და კურთხევას, რაც შემდეგ ქვეყნის პოლიტიკურ წარმატებას განაპირობებდა.

ნებისმიერ ეპოქაში (ისევე, როგორც XVIII საუკუნეში), როდესაც საქართველო დიდი გამოწვევების წინაშე დგას და გარე თუ შიდა ძალები ცდილობენ ქართველი ერის დაცემასა და ზნეობრივ გადაგვარებას, აუცილებელია სახელმწიფოს მართლმადიდებელ ეკლესიასთან ჰქონდეს აქტიური ურთიერთობა და მასთან ერთად სწორად წარმართოს პოლიტიკური პროცესები, რათა დაცულ იქნას ქვეყნის მთლიანობა, სუვერენიტეტი და ეკლესიის ერთიანობა. ქვეყანაში მშვიდობის შენარჩუნებისთვის, განვითარების, მოსახლეობის უსაფრთხოების დაცვის, პოლიტიკური წინსვლისა და საკუთარი ავტორიტეტის მოპოვებისათვის ხელისუფალს აუცილებელია ჰქონდეს საფუძვლიანი ცოდნა და სწორი აზროვნება დიპლომატიურ, სოციალურ, ეკონომიკურ, სამხედრო, კულტურისა და სხვა სფეროებში სახელმწიფოს სამეუფეო გზით ტარებისათვის. სწორი აზროვნება კი, შეუძლებელია სარწმუნოების გარეშე. ქრისტეს რწმენის გარეშე შეუძლებელია საღმრთო სიბრძნის მიღება და სახელმწიფოს სწორად მართვა. წინამდებარე ნაშრომში ამის დამადასტურებელი არაერთი მაგალითია მოყვანილი. საჭირო ცოდნის მისაღებად და რწმენის განსამტკიცებლად ბავშვობიდანვე

ზრუნავდნენ და ამზადებდნენ მომავალ მეფეებსა და დიდებულ-აზნაურებს სახელმწიფოს მართვისათვის. ხოლო შემდეგ, საგანგებოდ ემზადებოდნენ მეფედ კურთხევის წესის შესასრულებლად, რაც აუცილებლად ტაძარში უნდა შესრულებულიყო და, გამოითხოვდნენ სამღვდელოებისაგან დალოცვასა და კურთხევას — სახელმწიფოს დაცვას ხილული და უხილავი მტრებისაგან. მხოლოდ ტაძარში, სამღვდელოების მიერ შესაბამისი ლოცვის აღსრულების, დალოცვისა და მირონცხების შედეგად ენიჭებოდა ხელისუფალს საღმრთო მადლი, ქვეყნის მართვის სიბრძნე, სახელმწიფოებრივი აზროვნება და პასუხისმგებლობის გრძნობა, რაც მოსახლეობის კეთილდღეობისა და სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნებისთვის იყო აუცილებელი. და პირიქით, ეროვნული სარწმუნოებისაგან განმდგარი და ეკლესიასთან მეზრძოლი პოლიტიკოსები სამშობლოს მოღალატეებად და საკუთარი ხალხისა და ქვეყნის მტრებად არიან მიჩნეულნი. მთელი XVIII საუკუნის განმავლობაში არაერთი საერო თუ სასულიერო პირია მსგავსი ანტიეროვნული საქმიანობით ცნობილი როგორც აღმოსავლეთ, ასევე დასავლეთ საქართველოში, რომელნიც დამპყრობთა ინტერესებს ემსახურებოდნენ საკუთარ სამშობლოში.

XVIII საუკუნის დასაწყისში, ვახტანგ VI-ისა და დომენტი IV კათალიკოსის ეპოქაში მათი ურთიერთკავშირის მთავარ მიზანს წარმოადგენდა ქრისტიანულად მირონცხებული მეფობის აღდგენა, ეროვნული გადაგვარების პროცესის შეწყვეტა, მუსლიმთა წინააღმდეგ მიმართული პროპაგანდა და სახელმწიფოებრივი ცნობიერების ამაღლება. მიუხედავად იმისა, რომ მათ თავიანთ სიცოცხლეში უმთავრეს მიზანს ვერ მიაღწიეს, ეროვნულ-საგანმანათლებლო და სოციალურ-კულტურულ ღონისძიებათა გატარების შედეგად უდიდესი წვლილი მიუძღვით ქრისტიანულად მირონცხებული მეფის კურთხევის აღდგენისათვის ნიადაგის მომზადების საქმეში, რასაც მუდმივად ხელს უშლიდნენ მათი მოწინააღმდეგე სამშობლოს მოღალატეები.

ქრისტიანულად მირონცხებული მეფობის აღდგენის შემდეგ, ანტონ I დიდი კათალიკოსი აღსაყდრებისთანავე აქტიურად ჩაება ქვეყნის მართვის საქმეში და მის მთავარ

საზრუნავს წარმოადგენდა ეკლესიის ავტორიტეტის გაზრდა, განათლების დონის ამაღლება და ცენტრალური ხელისუფლების პოზიციის დაცვა, რაც უმნიშვნელოვანესი რეფორმების გატარებას მოითხოვდა. თავდაპირველად, მის წამოწყებებს აქტიურად უჭერდა მხარს ქართლ-კახეთის სამეფო კარი, რაც შემდეგ კონფლიქტში გადაიზარდა და თეიმურაზ მეფის უეცარი, ტრაგიკული გარდაცვალებით დასრულდა.

მოგვიანებით, მეფე ერეკლე II-სა და ანტონ I კათალიკოსის ინიციატივით ქართლ-კახეთის სამეფოში გატარდა უმნიშვნელოვანესი კულტურულ-საგანმანათლებლო, საეკლესიო და პოლიტიკური რეფორმები, რა დროსაც კათალიკოსი მუდმივად მეფის მხარეს იდგა ზნეობრივი რჩევებითა და მატერიალური დახმარებით. აღნიშნულმა ღონისძიებებმა განაპირობა არაერთი წარმატება ქართლ-კახეთის სამეფოს ურჩ თავადთა დამორჩილებისა და ქვეყნის გაძლიერების საქმეში.

იგივე პროცესები მიმდინარეობდა დასავლეთ საქართველოში, სადაც მთელი XVIII საუკუნის მანძილზე ეკლესიის მთავარი საზრუნავი „ტყვეთა სყიდვის“ წინააღმდეგ მიმართული ბრძოლა იყო, რისთვისაც აქტიურად იღვწოდნენ აფხაზთა კათალიკოსები სამღვდელოებასთან და სამეფო სახლთან ერთად. შედეგად, უმძიმეს მდგომარეობაში მყოფი იმერეთის მეფე სოლომონ I ეკლესიის თანადგომით, უფლის რწმენითა და ღვთის შეწევნით, უფლისწულობის პერიოდში დასახული მიზნის მისაღწევად გამეფებისთანავე იწყებს ბრძოლას და ღირსეულად მოიპოვებს ბრწყინვალე გამარჯვებას. ფიზიკური განადგურებისა და გადაშენების პირას მყოფი იმერეთის სამეფოს ბრძოლა ოსმალეთის იმპერიასთან მხოლოდ საკუთარ ძალებზე დაყრდნობით შეუძლებელი და წარმოუდგენელი იყო. მაგრამ სოლომონმა ეს შეძლო უფლის მადლით, რწმენითა და სასოებით, რის გამოც იგი საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის მიერ წმინდანთა დასში შეირაცხა.

მისი გარდაცვალების შემდეგ, იმერეთის მეფე სოლომონ II ამავე პოლიტიკის გამტარებელი იყო, რამაც განაპირობა ეკლესიის მიერ მისი წმინდანად აღიარება. მეფეს მუდმივად მხარში ედგა ანტონ II კათალიკოსი და საკუთარი მოძღვარი — წმინდა ილარიონ

ყანჩაველი, რომელთაც უდიდესი გავლენა იქონიეს სოლომონის სახელმწიფოებრივი აზროვნების ჩამოყალიბებასა და განვითარებაში.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, საქართველოს ისტორიაში ქართველ სახელმწიფო მოღვაწეთა (მეფე-მთავართა) შორის შეიძლება გამოვყოთ ორი ტიპი:

1. ღვთისმოშიში, ეკლესიათა მაშენებელი და სახელმწიფოს სულიერსა და ინტელექტუალურ განვითარებაზე ორიენტირებული სახელმწიფო მოღვაწენი (მეფე-მთავრები), რომელთაც პოლიტიკურ ასპარეზზე უდიდესი ავტორიტეტი მოიპოვეს, მომავალმა თაობამ მათი ღვაწლი ღირსეულად დააფასა, ხოლო საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის მიერ წმინდანთა დასში შეირაცხნენ;

2. ქართველი სახელმწიფო მოღვაწენი (მეფე-მთავრები), რომელთაც სახელმწიფოსა და ეკლესიის გადასარჩენად დროდადრო უხდებოდათ დიდ იმპერიებს შორის ლავირება და ზოგჯერ სარწმუნოების შეცვლა — ისლამის მიღება, რაც ცხადია, ზნეობრივი თვალსაზრისით მიუღებელი იყო. საქართველოს გადარჩენისათვის ბრძოლაში გაღებული ეს მსხვერპლი მომავალმა თაობამ შექმნილი უმძიმესი სამხედრო-პოლიტიკური ვითარების გათვალისწინებით უნდა შეაფასოს. გამუსლიმებულმა ქართველმა მეფეებმა ეს უკიდურესად მძიმე გადაწყვეტილება არა პირადი კეთილდღეობის, არამედ საქართველოს გადარჩენის მიზნით მიიღეს.